

תפילת מנחה סמוך לכניסת השבת

הקדמה:

נצטוונו להקדים ולקבל את השבת זמן קצר לפני השקיעה, וכן להוסיף זמן קצר לאחר צאת הכוכבים ביציאת השבת, ובכך להוסיף שמירה על קדושת השבת, שלא חלילה נבוא לעשות בה מלאכה. וכמו כן, מראים אנו בכך את רוב חשקנו במצוותיו של בוראנו יתברך, עד שאנו מוסיפים עליהם משלנו. לכתחילה יש להקדים את תפילת המנחה של ערב שבת למצות תוספת שבת, כך שלא תראה תפילת החול כסתירה לקבלת השבת. בדף זה נברר מה הדין כאשר התאחר האדם ולא התפלל מנחה עד סמוך לשקיעה.

א. עשיית מלאכה אחר קבלת תוספת שבת

אסור לעשות מלאכה משקיעת החמה של ערב שבת. עם זאת התירו חכמים לעשות מלאכה האסורה מדבריהם לצורך מצווה, עד צאת הכוכבים:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסא סעיף א:

ספק חשיכה, והוא בין השמשות, אין מעשרים את הודאי (פירות החייבים ודאי במעשרות. ואסור לעשרן מדרבנן מפני שהוא כמתקן), ואין מטבילין את הכלים (שנראה כמתקנים), ואין מדליקין את הנרות, ואין מערבין עירובי תחומין. אבל... מערבין עירובי חצירות (אפילו לדבר הרשות, משום שמצוה לחזר אחר עירובי חצרות). ומותר לומר לאינו יהודי, בין השמשות, להדליק נר לצורך שבת. וכן לומר לו לעשות כל מלאכה שהיא לצורך מצוה או שהוא טרוד ונחפז עליה.

נחלקו הראשונים, האם מלאכות אלו שהותרו בבין השמשות, הותרו גם למי שקיבל על עצמו תוספת שבת:

מרדכי מסכת שבת פרק במה מדליקין רמז רצ:

פסק רבינו יואל: והוא הדין לאחר תפלת ערבית יכולין לערב (עירובי חצרות), אם יום הוא... והוא הדין אחר עניית 'ברכו'... ושוב מצאתי בשם רבינו שמריה שהורה כן... ומקצת תלמידיו אסרו, ואמרו דיש חילוק בין קיבל עליו שבת ללא קיבל, וחזר בו הרב ואסר.

השולחן ערוך בסימן רסא פסק כרבנו שמריה:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסא סעיף ד:

אחר עניית 'ברכו', אף על פי שעדיין יום הוא, אין מערבין (עירובי חצרות)... משום דהוא קבליה לשבת עליה.

מאידך, בסימן שצג פסק השולחן ערוך כרבנו יואל בסתם, ומשמע שכך היא דעתו להלכה:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שצג סעיף ב:

אחד עירובי חצרות ואחד שיתופי מבואות מערבין אותם בין השמשות, ואפילו אם כבר קבל עליו תוספת שבת. ויש אוסרים אם קבל עליו תוספת שבת.

האחרונים תירצו את הסתירה בדעת השולחן ערוך:

דגול מרבבה אורח חיים סימן רסא סעיף ד:

ונראה דשם קאמר שקיבל תוספת שבת, ומיירי שאמר בפירוש שמקבל תוספת שבת אם כן לא קיבל רק איסור עשה (היינו את איסורי המלאכה בלבד), משום הכי יש להקל בשבות (במלאכות האסורות מדרבנן, שאותם לא קיבל על עצמו)... אבל כאן מיירי אחר עניית 'ברכו', שכן הסתם מקבל קדושת

השבת ממש (כיוון שמראה במעשיו שנכנסה השבת לחלוטין בכך שהוא מתפלל כבר תפילת ערבית), השמיט (השולחן ערוך את) דעת המקיל.

בלשון אחרת יישב זאת הביאור הלכה:

ביאור הלכה סימן רסא סעיף ד דיבור המתחיל אין מערבין:

כדי שלא יסתרו אהדדי (אחד את השני, פסקי השולחן ערוך), מחלקים רבים מן האחרונים ואומרים דשם (בסימן שצג) איירי ביחיד שקבל עליו שבת, והכא (בסימן רסא) דקבלת שבת של 'ברכו' שהוא על ידי צבור חמיר טפי.

❖ **חווה דעתך, האם דברי הביאור הלכה זהים לדברי הדגול מרבבה, או שאלו שני הסברים שונים?**

להלן סיכום דעת השולחן ערוך (על פי הביאור הלכה):

לאחר קבלת שבת	בין השמשות	לאחר צאת הכוכבים	עשיית שבות לצורך מצוה
ביחיד	בציבור	מותר	אסור

ב. מנחה לאחר קבלת שבת של הציבור

כתב המרדכי:

מרדכי מסכת שבת רמז רצו:

מי ששהה להתפלל מנחה וכבר ענה 'ברכו' עם הקהל, הואיל וכבר עשה קדש שוב לא יעשנו חול להתפלל תפלה של חול, אלא... מתפלל תפלת ערבית שתים של שבת (כלומר מתפלל תשלומין לתפילת מנחה).

תרומת הדשן ביאר את דברי המרדכי:

תרומת הדשן סימן ד:

שאלה: מי ששהה להתפלל מנחה בערב שבת, עד לאחר שענו הקהל 'ברכו', אבל עדיין הוא זמן מנחה, היאך יתפלל תפלת מנחה זו?
תשובה: יראה, דיש חילוק בדבר כמו שאבאר. אחד מגדולים מצא בתשובות ישנות, דמי ששהה להתפלל מנחה בערב שבת, בדרך זה, שאל יתפלל מנחה באותו בית הכנסת שבו הצבור ושלוחם מתפללים, הואיל והצבור קדשו היום **לא יעשנה חול אצלם**, אלא ילך חוץ לבית הכנסת, ויתפלל שם מנחה של חול, עד כאן לשונו... ונראה, שצריך להתיישב, בהאי דכתב במרדכי... ויש לומר דלא פליגי, דיפה דקדק בלשונו, וכתב שכבר ענה עם הקהל 'ברכו', דדוקא בכהאי גוונא, **דהוא עצמו עשה קודש בעניית 'ברכו'**, תו לית ליה תקנה, אבל אם לא ענה עמהם, כגון, שלא היה בבית הכנסת, יכול לעשותו חול, שלא בפניהם.

וכן נפסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן רסג סעיף טו:

מי ששהה להתפלל מנחה בערב שבת עד שקבלו הקהל שבת, לא יתפלל מנחה באותה בית הכנסת אלא ילך חוץ לאותו בית הכנסת ויתפלל תפלה של חול, והוא שלא קבל שבת עמהם, אבל אם ענה וקבל שבת עמהם אינו יכול להתפלל תפלת חול, אלא יתפלל ערבית שתים.

'והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

ג. מנחה לאחר קבלת שבת של עצמו

כתב הרמ"א שהנשים נהגו לקבל שבת בעת הדלקת הנרות:

הג"ה על שולחן ערוך אורח חיים סימן רסג סעיף י':

והמנהג שאותה אשה המדלקת מקבלת שבת בהדלקה, אם לא שהתנה תחלה.

וכתב עליו המגן אברהם:

מגן אברהם סימן רסג ס"ק יט:

ותתפלל מנחה תחילה.

ובאר המשנה ברורה:

משנה ברורה סימן רסג ס"ק מג:

דהואיל דכבר קבלה שבת שוב אי אפשר להתפלל תפלה של חול. ובשאינן שהות לזה יותר טוב שתתפלל ערבית שתיים.

התהילה לדוד הסתפק, האם הוא הדין גם לגבי מי שקיבל על עצמו שבת בלא הדלקת נרות:

תהילה לדוד סימן רסג ס"ק ח:

לפי מה שכתבתי בס"ק ד, דגם מי שאינו מקבל שבת בהדלקה צריך לקבל שבת מיד בפחות מרבע שעה, אם כן גם איש נכון שיתפלל מנחה תחילה. אלא שיש להסתפק, דאפשר דהא דאינו יכול להתפלל תפלת חול, היינו דוקא בענה 'ברכו' כמו בסעיף טו, או בהדליק נרות כמו בכאן, שקבל שבת בדבור או במעשה. אבל בקבל שבת במחשבה לבד יכול להתפלל אח"כ תפלת חול.

❖ מהו הספק של התהילה לדוד?

לעומת זאת, הגר"ע יוסף חידוש על פי סברת הביאור הלכה שבפרק הקודם, שאף מי שהדליק נרות רשאית להתפלל מנחה:

שו"ת יביע אומר חלק ב - אורח חיים סימן טז:

נראה לי שאף להנהיגים... לקבל שבת בהדלקה, ושכחה האשה ולא התפללה מנחה מתחלה, יכולה להתפלל אחר כך... עיין בשולחן ערוך (סימן רסא) שסתם להחמיר שלא להטמין או לערב אחר שקבל שבת בעניית 'ברכו'. אולם (בסימן שצג) סתם להקל שמותר לערב אפילו קבל עליו תוספת שבת. וחילוקו כמה אחרונים בין קבלת שבת בצבור כעניית 'ברכו' שאז יש להחמיר, מה שאין כן כשקבל שבת ביחיד שאפשר להקל... ולפי זה אין לדמות דין זה (של מנחה אחר קבלת שבת של יחיד) למה שכתב מרן שאם ענה 'ברכו' אינו יכול להתפלל מנחה אחר כך, דשאני התם דהוא קבלת שבת בצבור, מה שאין כן קבלת שבת שעל ידי הדלקת הנרות אינה אוסרת להתפלל מנחה בדיעבד מיהא.

❖ חווה דעתך, האם יש מקום להבחין בין חילוק האחרונים לגבי עשיית

מלאכה אחרי שקיבל שבת ביחיד לבין תפילת מנחה באופן זה?

❖ עיין בדברי הדגול מרבבה שהובאו לעיל בפרק א. האם לדבריו ניתן

להקל בדברי הגר"ע יוסף מטעם אחר?

ד. תוספת שבת או מנחה

כמובא לעיל בשם המשנה ברורה, המאחר להתפלל מנחה סמוך לשקיעה, יקבל תוספת שבת אף שבשל כך לא יוכל להתפלל מנחה לדעת רבים מהפוסקים (מלבד הגר"ע יוסף). יתירה מזאת כתב השמירה שבת כהלכתה:

שמירת שבת כהלכתה פרק מו סעיף ה:

המתפלל תפילת מנחה בציבור ישתדל שיתפללו בעוד מועד, דהיינו שאפשר יהא לקבל את השבת לפחות זמן מועט לפני השקיעה. ואם הוא רואה שאין דבריו נשמעים, כלומר שהציבור עתיד לסיים את תפילת מנחה בלחש רק עם השקיעה או אפילו אחריה (שאם מסיימים את חזרת הש"ץ עם השקיעה, יוכל לקבל שבת ביחיד מיד לאחר תפילת הלחש) - מוטב שיתפלל ביחידות ויקבל את השבת לפני השקיעה, מאשר לבטל מצות תוספת שבת. ועם זאת, מותר לו לענות קדושה וכדומה, גם אחרי שקיבל את השבת.

ראשונים ואחרונים נחלקו, האם קבלת תוספת שבת היא כעין 'נדר', שמקבל על עצמו לנהוג ככל ענייני השבת, או על כל פנים להימנע ממלאכה, אף שהשבת עוד לא נכנסה, או שמא תוספת שבת עניינה שהשבת ממש מתחילה עוד לפני זמנה. לאור זאת חידש הגרש"ז אויערבך, שישנה דרך לקבל תוספת שבת ובכל זאת להתפלל מנחה:

הליכות שלמה פרק יד הערה ג:

והעומד סמוך לשקיעת החמה ועדיין לא התפלל מנחה, ועד שיסיים תפלתו כבר תשקע החמה ולא יוכל לקבל תוספת שבת, נראה דיש לו עצה **לקבל שבת קודם התפלה על תנאי שיוכל להתפלל מנחה**, רק יוסיף שברגע האחרון קודם כניסת השבת מקבל עליו תוספת שבת ללא תנאי. וטעם הדבר, דהנה נראה דב' ספקות אלו אם מהני תנאי בקבלת שבת (האם ניתן להתנות שמקבל את השבת רק לעניין מסוים, כגון לאיסור מלאכה בלבד) ואם תוספת שבת הוא מדין נדר או לאו, הא בהא תליא (תלויים זה בזה), והסוברים דלא מהני תנאי היינו משום דאינו מדין נדר אלא הוא בעצמותו נעשה יום שבת, ולכן סבירא להו דבכגון דא (שבאופן זה) לא מהני (אין מועיל) תנאי, ואם כן כשמתנה שמקבל שבת על תנאי שיוכל להתפלל, על כרחך לא חיילא קבלתו אלא להסוברים דהוא מדין נדר גרידא, ולשיטה זו הרי נראה דמותר שפיר להתפלל מנחה גם אחר קבלתו. ורק כדי לצאת ידי כל השיטות במצות קבלת שבת, יוסיף שברגע האחרון תהיה קבלתו ללא תנאי, וכנ"ל (ואז גם אם הוא עדיין באמצע תפילתו, שפיר רשאי לסיימה, שהרי התחיל קודם השקיעה).

❖ עיין בדברי התהילה לדוד שהובאו בפרק הקודם. האם לדבריו ישנה

עצה נוספת לקבל תוספת שבת ולהתפלל מנחה?

ה. הלכה למעשה

כך נפסק בספרנו תורת המנחה פרק ל תשובה ג:

א. יש להקפיד להתפלל מנחה בערב שבת בשעה מוקדמת ובאופן שיסיימה לכל הפחות מספר דקות קודם השקיעה, ויש אף שכתבו שאם הציבור מתעכב, מוטב שיקדים ויתפלל ביחידות.

ב. בשעת דחק ניתן להתחיל להתפלל סמוך לשקיעה, ובלבד שיקבל שבת קודם התפילה ויתנה שאינו מקבלה לענין מנחה.

ג. אין להתפלל מנחה בביכנ"ס שכבר קיבלו בו את השבת, אלא יצא לחוץ ויתפלל. אולם אם קיבל בעצמו את קדושת השבת עם הציבור, לא יוכל להתפלל יותר מנחה, אלא יתפלל ערבית של שבת פעמיים, אחת לערבית והשנייה לתשלומי מנחה.

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmihalacha@gmail.com

להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד הבא:

